

Tėvynės vaizdinys Antano Vaičiulaičio laiškuose

Gabija Bankauskaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University Kaunas Faculty

Institute of Languages, Literature and Translation Studies

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas gabija.bankauskaite@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3276-8159>

Moksliniai interesai: modernybė, modernistiniai kultūriniai-literatūriniai diskursai, XX a. lietuvių literatūra, tarpukario Lietuvos spauda ir reklama

Scientific interests: Modernity, modernist cultural-literary discourses, Lithuanian literature of 20th century, press and advertising of interwar Lithuanian periodicals

Domantė Vaišvilaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University Kaunas Faculty

Institute of Languages, Literature and Translation Studies

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E. paštas vaisvylaitedomante@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2663-7320>

Moksliniai interesai: religijos filosofija, atminties teorijos, krikščioniškoji mitologija

Scientific interests: philosophy of religion, theories of memory, Christian mythology

Santrauka. Tėvynės, gimtojo krašto, lietuvių tautos, gimtųjų namų refleksija – viena svarbiausių Antano Vaičiulaičio kūryboje ir asmeninėje korespondencijoje. 1924–1992 m. raštuose laiškuose („Laiškai. Rinktinė“ 2013) atsiskleidžia kūrybinė būtis, itin glaudžiai susijusi su Lietuvos vaizdinio formavimusi, jo įkūnijimu ir tėviškės atminties saugojimu. Tėvynės vaizdinys itin dažnai perteikiamas prarastojo rojaus simbolika, lydimas tragiškos atomazgos nuojautų. Tėvynės kaip rojaus konstruktas ėmė kurtis dar rašytojo vaikystėje, kuri laiškuose vaizduojama kaip mitinis Edenas. Per motiną, namų ir aplinkinės gamtos erdvę formavosi tėvynės kaip tvirtovės metafora. Lygindamas tėvynę su mylima motina, Antanas Vaičiulaitis perteikė Lietuvos okupacijos sukeltą didžiulį skausmą. Tėvynės-rojaus vaizdinys laiškuose taip pat siejamas su vaikystės ir šeimos šventumo bei patriotiniais idealais, tikėjimu, prarasties ir sugrįžimo motyvais, perteikiamais medžio ir paukščio simbolika. Rašytojo korespondencijoje per asmeninį kontekstą, sudėtingas emocines būsenas atsiskleidžia kultūrinė tautos atmintis.

Reikšminiai žodžiai: Antanas Vaičiulaitis; laiškas; tėvynė; vaizdinys; simbolis.

The Image of the Homeland in the Letters of Antanas Vaičiulaitis

Summary. The reflection of the homeland, the Lithuanian nation, the native land is very important in Antanas Vaičiulaitis' creative work and personal correspondence. Letters, written 1924–1992 reveal a creative being, closely

Įteikta 2019 06 15 / Priimta 2019 08 29

Submitted 15/06/2019 / Accepted 29/08/2019

Copyright © 2019 Gabija Bankauskaitė, Domantė Vaišvilaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

related to the formation of the image of Lithuania, its embodiment and the preservation of the memory of the motherland. The image of the homeland is often conveyed by the symbolism of a lost paradise, accompanied by the feelings of a tragic denouement. The construct of homeland as a paradise began to emerge in the writer's early childhood, in letters it is portrayed as a mythical Eden. Through the mother, the space of home and the nature surrounding it, the metaphor of the motherland-fortress was formed. By comparing the homeland with his beloved mother, Antanas Vaičiulaitis conveyed the great pain, caused by the Lithuanian occupation. The letters' image of homeland-paradise is associated with the ideals of patriotism, holiness of childhood and family, faith and also motives of loss and return, conveyed by the symbols of the tree and the bird. In the writer's correspondence, through the personal context, complex emotional states reveal the cultural memory of the nation.

Keywords: Antanas Vaičiulaitis; letter; homeland; image; symbol.

Įvadas

Renigiant straipsnį remtasi 1924–1992 metais rašytais Antano Vaičiulaičio laiškais, sudėtais į rinktinę, išleistą 2013 metais, parengtą Ilonos Čiužauskaitės, Ernestos Juknytės ir Neringos Klišienės. Rašytojo literatūrinės laišku analizės lauką papildė ir pluoštelis laišku, spausdintų Maironio lietuvių literatūros muziejaus leidinyje *Antanas Vaičiulaitis. Archyvai* (2006), parengtame Virginijos Paplauskienės. Rašytojo laišakai nagrinėti nedaug. Neringa Klišienė analizavo laiškus straipsnyje „Intymumas Antano Vaičiulaičio laiškuose žmonai Joanai Abramikaitei“ (2016: 20–37), juose išskyrė ryškią estetinę distanciją epistolinio „subjekto jausmų raiškos atžvilgiu“, poetiškumą, intymų toną, susijusį su šeima kaip artimiausia kalbančiojo aplinka, taip pat tam tikrą kultūrinę ir kolektyvinę autoreprezentaciją, kuri „leidžia skaitytojui asmeninio pobūdžio korespondencijoje išvelgti žmogų ir kūrėją“ (2016: 20, 35–36). Ši rankraštinio pavidalo korespondencija neįtraukta į leidinį *Laiškai. Rinktinė*. Ilona Čiužauskaitė apie laiškus, pateikiamus rinkinėje, taip pat pluoštelį A. Nykos-Niliūno laišku kūrėjui parengtą straipsnį „Rūpesčiai dėl literatūros Antano Vaičiulaičio laiškuose Alfonsui Nykai-Niliūnui“ (2015: 120–129), tekstus įvertino kaip dalykiškus, atliepiančius tuo metu rašytojo prisiimtą statusą, susijusį su susirūpinimu lietuvių kultūros ir tautos ateitimi XX a. antroje pusėje: „[...] nes mes gi stovime ir prieš mūsų šalies naikinimą ir prieš mūsų pačių kultūrinę sutemą [...]“ (Vaičiulaitis 2013: 508). Kalbėjimo strategija tekstuose – pagarbi, atsargi, ne itin atvira (plg. Čiužauskaitė 2015: 129). Kai kurie laišakai, rašyti B. Brazdžioniui, J. Kossu-Aleksandravičiui, A. Nykai-Niliūnui, analizuojant rašytojo archyvalijas naujai išleistos jo kelionių knygos *Italijos vaizdai* (2015) proga, pasitelkti Virginijos Paplauskienės straipsnyje „Tai, kas įgijo amžinybės vertę“ (2015: 91–148). Akcentuotina, kad tėvynės, tautos, gimtojo krašto, šeimos vaizdiniai autoriaus egodokumentikoje literatūros tyrėjų išskiriami kaip svarbūs, tačiau panagrinėti tik kontekstiškai. Todėl šiame straipsnyje pasirinkta išsamiau atverti literatūrinę-estetinę laišku matmenį. Per tėvynės vaizdinį jis atskleidžiamas pasitelkus pagrindinį interpretacijos – hermeneutinio rato – principą: meninio vaizdo atome siekiama išvelgti visumos kontūrus ir atvirksčiai. Atsiremama į Martino Heideggerio (1989: 208–255) iškeltą idėją, kad žmogus, kalbą ir istoriją interpretuodamas ontologiškai, įprasmina savo būtį. Antano Vaičiulaičio epistolikos interpretacija leidžia įsigilinti į egzistencinį autoriaus esmingumą, įsiklausyti į jo kalbą ir joje išgirsti būties balsą, perteikti visuotinę prasmę. Per laiškus atsiskleidžia kūrybiški būties apmatai: juose ji kuriama, įkūnijama ir saugoma.

Laiškas – egodokumentinis, autobiografinio žanro tekstas, suteikiantis itin plačių tyrimo galimybių (Bankauskaitė-Sereikienė, Statkevičiūtė 2015: 185). Egodokumentikai (dėl termino plačiau žr. Berenis 2013), arba intymiosios raštijos, priskiriami visi tekstai, kurie dažniausiai rašomi pirmuoju asmeniu: dienoraštis, atsiminimai, laiškai, kelionių užrašai, autobiografija, kt. Juose atsiskleidžia svarbiausi rašančiojo gyvenimo įvykiai, emocinės ir kūrybinės paskatos, net gniuždantis aplinkos ir išorinių sąlygų poveikis kūrybai. Epistolika dažnai leidžia išsamiau atskleisti autoriui skaudžias temas. A. Montandon teigimu, „bendras visiems laiškams elementas yra adresato socialinė ir psichologinė reprezentacija“ (2015: 12). Tad laiškai įgyja ne tik tekstinę, meninę reikšmę, bet ir asmenybės tapatumo konstravimo bei sklaidos funkciją. Tai asmeninio pobūdžio istorijos šaltiniai, kuriuose įvykiai, emocijos, rūpesčiai ir širdgėlos atsiveria iš autoriaus perspektyvos, o pasaulis konstruojamas toks, koki jį mato pats rašytojas. Taigi laiškas yra ir autoriaus vidinio pasaulio dokumentas, ir tam tikras bendravimo modelis, ir istorijos šaltinis, atveriantis kultūrinį-socialinį kontekstą.

Tėvynės, gimtojo krašto, lietuvių tautos, gimtųjų namų refleksija – viena svarbiausių temų Antano Vaičiulaičio asmeniniuose dokumentuose ir kūryboje. Keltina prielaida, kad būtent laiškuose, rašytuose dar prieš ankstyvuosius tekstus – kelionių knygas *Nuo Sirkūzų lig Šiaurės elnio* (1937), *Italijos vaizdai* (1949) ir kelionių publicistiką periodinėje spaudoje¹ – pradėjo formuotis vaičiulaitiškasis tėvynės vaizdinys, perteikiamas prarastojo rojaus simbolika. Taigi laiškai yra itin svarbūs siekiant iširti vėlesnėje autoriaus kelionių literatūroje subtiliai atsiskleidžiantį Lietuvos-rojaus konstruktą. Jo užuomazgos laiškuose paaiškina vėliau ryškėjantį itin artimą ryšį su Lietuva, jos žmonėmis, gamta. Rojaus simbolikos tyrimas leidžia panagrinėti rašytojo patriotiškumo sampratą, atskleisti meilės Tėvynei formavimosi priežastis, nusakyti itin artimos vietos praradimo prasmę.

Iš Tėvynės prievarta pasitraukusio A. Vaičiulaičio laiškuose atsispindi ne tik istorijos įvykiai, bet ir atsiskleidžia žmonių likimai. Rinktinėje *Laiškai* publikuojami 1924–1992 metais itin įdomūs autoriaus susirašinėjimai su Henriku Radausku, Henriku Nagiu, Alfonsu Nyka-Niliūnu, Vincu Krėve-Mickevičiumi, Jurgiu Savickiu, Kaziu Bradūnu, Juozu Girniumi, Vydūnu, Algirdu Landsbergiu. A. Vaičiulaičiui ypač svarbūs buvo laiškai iš Lietuvos: Nijolės Miliauskaitės, Juozo Grušo, Juozo Apučio, Alberto Zalatoriaus, Antano Kniūkštos, Vytauto Kubiliaus, Dominyko Urbos, Vaidoto Daunio, Alfonso Maldonio ir kitų. N. Klišienės nuomone, A. Vaičiulaičio laiškai dokumentuoja visą XX amžiaus lietuvių išėivių visuomeninio, kultūrinio ir kasdienio gyvenimo vaizdą, atveria reikšmingus literatūrinius, tarpkultūrinius ir socialinės veiklos diskursus. Autentiškas ir savitas rašytojo santykis laiškais bendraujant su kiekvienu iš jų tampa atskiromis dalelėmis, kurias jungiant į visumą, sklaidžiasi ryški jo gyvenamojo meto panorama (2016: 6).

Nuoširdžiausias savo mintis ir nuoskaudas dėl tėvynės rašytojas išdėstė laiškuose patiems artimiausiems draugams – Jonui Kossu-Aleksandravičiui – Aisčiui ir Bernardui

¹ Tai 1937 m. leidinyje *Jaunoji Lietuva* skelbti A. Vaičiulaičio kelionės į lenkų okupuotą Vilnių tekstai „Senojų Gedimino sostinėje – Vilniuje“, kuriuose Tėvynės vaizdinys perteikiamas pasitelkus prarastojo rojaus simboliką, išreiškiamas kartėlis, skausmas, pasipiktinimas ir nusivylimas dėl okupuotos sostinės. Ankstyvajai kelionių publicistikai priskirtini ir du A. Vaičiulaičio tekstai, parašyti gyvenimo Amerikoje pradžioje 1942 m.: „Grįžimas į tėvų žemę“ (*Garsas*) ir „Šioji Amerika kare“ (*Studentų žodis*).

Brazdžioniui. A. Vaičiulaitį su Aisčiu siejo itin artimas dvasinis ryšys. Abu autoriai buvo užaugę nepriklausomoje Lietuvoje, leido savo knygas Kaune, nuolat susitikdavo, mėgdavo kalbėtis apie kūrybą, meną. Vėliau J. Aistis išvyko studijuoti į Prancūziją. A. Vaičiulaitis – dirbti į Italiją. Iš laiškų aiškėja, kad nepaisant atstumo, jų artumas ilgainiui augo. Laiškuose autoriai kalba apie kultūrą, kūrybą, gyvenimą, Tėvynę. Lietuvos tema – itin aktuali, nes okupacija giliai sukrėtė abu menininkus.

Itin reikšmingas A. Vaičiulaičio susirašinėjimas su universiteto laikų draugu Bernardu Brazdžioniu. Pirmieji pastarojo laišakai buvo siųsti rašytojui į Romą iš Lietuvos. Poetas buvo kone pagrindinis Antano Vaičiulaičio žinių apie Lietuvą ir jos situaciją šaltinis. Jie buvo itin artimi – laiškuose dalijasi ne tik nuoširdžiomis kasdienėmis detalėmis, kūrybinėmis mintimis, bet ir prisiminimais apie Lietuvą, jos žmones.

Tėvynė – rojus

V. Daujotytės teigimu, kiekviena tauta turi savitų biblinio Prarastojo rojaus vaizdinių. Lietuviško tėviškės vaizdinio poliai yra prarastas rojus ir neprarandamas dvasios turtas². Iš A. Vaičiulaičio laiškų aiškėja, kad jo tėvynės kaip rojaus konstruktas ėmė kurtis vaikystėje. Jaunų dienų prisiminimai giliai įstrigę atmintyje ir verčia ilgėtis buvusių dienų, lyginti jas su dabartimi. Vaikystė yra gėrio ir tyrumo kupinas pasaulis, kurio kiekvienas prisiminimas savaime šventas. Svajonių ir naivumo persmelkti vaikiški pasakojimai atskleidžia kūrybingą vaiko charakterį, leidžia pažvelgti į A. Vaičiulaičio asmenybės formavimosi ištakas. Nuolat grįžtama prie šios temos, kalbama itin meiliai. Vaikystės grožį pabrėžia paprasta tiesa: laimė neegzistuoja materialios pilnatvės pavidalu, ją kuria brangiausių žmonių artumas. Vaikystė, saugios ir nerūpestingos dienos, nuoširdus pasitikėjimas pasauliu ir didelės svajonės – tai pilnatvės jausmo pripildytas rojus. Vaikystės vaizdinys laiškuose – tai mitinis archetipas, tvirtovė, sauganti nuo rūpesčių, skausmo, ilgesio, žmonių žiaurumo ir nusivylimo. Laiškuose atsiskleidžia vaiko ir suaugusio žmogaus skirtis:

Mėgstu karstyti po medžius, o kai buvau mažas, tai ir gyvendavau kriaušėj ar obely. Būdavo, įsilipi iš ryto, įsitaisai kur tarp šakų, užkandžiauji – ir štai jau pareina vyrai pietų iš lauko. Tai buvo geros dienos – vaiko siela buvo su manim. Nūn vaidenas, kad tas ašai vaikas paėjęs šalin ir žiūri, stebi mane, jau kitą žmogų. Ir paskui jis seka iš tolo ir vis žiūri. O man taip graudžiai gaila to vaiko – manęs, kad jis stovi atstu ir neįeina į mano sielą. (Vaičiulaitis 2013: 162; laiškas J. Aisčiui 1948 10 27).

Vaikas bręsdamas susiduria su iššūkiais, aplinkos žiaurumu, praranda nerūpestingumą, patiklumą ir besąlygišką tikėjimą pasauliu. Autorius dėl to sielojasi – vaikiškumas ir vaikystė jam atrodo nutolę ir nepasiekiami. Vaiko (*kito*) ir suaugusiojo susidūrimas vaiz-

² „Henrikas Radauskas: *Mes matom pro dūmus Europos / Gimtųjų laukų vasarojų. / Mus šaukia sodybos ir trobos, / Mes matome prarastą rojų*; Gražina Šmulksytė: *Vis ilgėjaisi tėviškės vėjo, / Sapnavau josios rūškaną dangų*, Paulius Drevinis: *Ne vieną naktį, užiant kedrams kalnuose, / Ateina prie manęs gimtų namų dvasia. Tėvynė nepasiekiamą, tolina, tačiau neprarasta, o gimtųjų namų ilgesys – gyvas žmoguje.*“ (Daujotytė, Šliogeris 1992: 14).

duojamas per suglumimo ir net baimės prizmę. Autorius pabrėžia skirtumą – kuo kadaise buvo ir kuo tapo. Atskleidžiamos opozicijos: vaikas, svajojantis apie platų ir nepažintą pasaulį, ir to pasaulio vaizdus jau regėjęs suaugęs žmogus, trokštantis sugrįžti ten, kur prabėgo nerūpestinga vaikystė. Pateikiama tradicinė ištarmė: žmogus geriausiai suvokia, ką turėjęs, kai to netenka. Tad vaikystės laikotarpis mielas ir dėl to meto svajonių. Suaugęs žmogus, praradęs ne vien namus, artimuosius, bet ir vaikiškas svajones, nori tik grįžti į saugias ir ramias dienas Tėvynėje.

Kada aš taip sėdėjau, atlėkė mano tėviškės ilgesys – toks tikras, rudeninis. Iš šiaurės marių pulkais atskrido laukinių žąsų virtinė. Lietuvoj mane visada apimdavo ilgesys ir kažin koks giedrus gailėtis, kai žydria padange sugirksėdavo jų virtinė ir traukdavo kažkur į pietus, palikdamos mane vieną, mažą ir neramų. Taip jos lėkdavo tėviškės laukais, kaklus ištiesusios – kažkur į tolimą žemę, nežinomą kraštą.

Tai ir dabar jos parskrido, ir savo plasnojimu jos taip graudžiai traukė į savo žemę ir į tą pievą, iš kurios aš stebėjau ilgesingą jų kelionę ir tuos neraminančius šauksmus ten padangėj... (Vaičiulaitis 2013: 282; laiškas B. Brazdžioniui 1948 10 06).

Nuoširdžiausi ir detalieusi vaikystės laikų aprašymai atsiskleidžia laiškuose J. Aisčiui ir B. Brazdžioniui. Jiems A. Vaičiulaitis nebijo išsipasakoti, galbūt tikėdamas, jog užaugę panašiu metu ir jie turi tokių pat prisiminimų ir su jais susijusių nuoskaudų. Tačiau kai kurios detalės apie vaikystę atskleidžiamos ir laiškuose kitiems žmonėms. A. Zalatoriui pasakojama dabarties istorija susipina su prisiminimais iš vaikystės namų:

Per aną karą trys seserys mirė, tarp jų ir mažiausioji, kurios taip verkiau. Dabar dvi seserys – Elena ir Ona – gyvena tėviškeje, o trečia – Marija – Rytprūsiose. Ten gyveno ir mūsų mažoji sesuo, Marijos dukra. Ji augo pas mus. Kai mes augome, mūsų namuose nebuvo nei dainų, nei pasakų. Tik per adventus ir gavėnįoj giedodavo vakarais. Kol buvom visai maži, žaisdavom, lakstydavom po lauką, o kai buvau 6 ar 7 metų, stojau į darbą – pradėjau ganyti karves. Taigi dirbu jau tiekos metų – ir gerai. Mūsų ūkis buvo nedidelis, 18 hektarų, bet žemė gera, o prieš aną karą tėtis buvo ir pasitaupęs, girdėjau šnekas, kad pirks didesnę ūkį. Karas visa tai nušlavė. Per abu karus apšaudydavo ir tėviškę. Vieną kartą granatos šukė nukrito prie manęs, kai ėjau ganyti. Paėmiau kaip niekur nieko – buvo dar šilta. (Vaičiulaitis 2013: 746, laiškas A. Zalatoriui 1987 11 20).

A. Vaičiulaičio ūkis Vilkaviškyje buvo savita nedidelė ekosistema, kurios, žiūrint vaiko akimis, neturėjo teisės paveikti jokie išorės žiaurumai. Jau nuo šešerių metų gyvenimo kasdienybė turėjo savitą rutiną. Vaikas jautėsi reikalingas savo namuose, dirbdamas lauko darbus su tėvais, rūpindamasis šeima. Net ginklas, skirtas žudyti, susidūręs su vaikišku nekaltumu, praranda neigiamą reikšmę. Autorius laiškuose didžiuojasi, jog turėjo galimybę prisidėti prie šeimos kasdienės gerovės.

Tėvynė – motina

Rašytojas augo didelėje šeimoje. Motina Kotryna Vaičiulaitienė pagimdė penkis sūnus ir šešias dukteris. Tėvas Tomas Vaičiulaitis buvo išsilavinęs žmogus, savo vaikus savarankiškai išmokęs skaityti ir rašyti. Vis dėlto autorius, rašydamas apie Lietuvą arba viešėdamas gimtinėje, dažniau užsimena apie motiną nei apie tėvą. Keltina prielaida, kad ji buvo dvasinis šeimos autoritetas. Motina siejama ne tik su individualia žmogaus patirtimi, bet ir su pačia Tėvyne. Ji rašytojui yra jungtis su Lietuva, pati savaime – prarastasis rojus. Būtent motinos artumas, saugumas gyvenant savuose namuose, tarp artimųjų ir sukuria rojaus kaip tvirtovės metaforą.

Artimieji ir jų praradimas – didelis Vaičiulaičio skausmas. Vienišumas itin paveikia žmogaus emocijas, psichologinę būseną. Laiško fragmente skausmingi dalykai išdėstomi stiprėjimo tvarka. Autoriui labai sunku be namų, dar sunkiau be Tėvynės, tačiau sunkiausia – be artimųjų:

Manęs joks skausmas nepajėgė parblokti ligšiol, taip yra ir dabar.

Netekom namų, netekom tėviškių, netekom tėvų ir mažųjų sesers vaikučių. <...>

Jei man ko gaila, ir didžiai gaila, tai to vieno daikto – savo žemės, senosios Lietuvos, ir savo namų. (Vaičiulaitis 2013: 105, laiškas J. Aisčiui 1946 07 12).

Fragmente pabrėžiamas tėvų praradimas. Tradicinė tėvo simbolika susijusi su namų saugumo sergėjimu, šeimos ir tautos laisvės gynimu, duonos pelnytu, moraliniu autoritetu. Motina – gyvasties prado simbolis, globotoja. Panašiai apibūdinama ir Tėvynė: joje gimstama ir augama, ji suteikia prieglobstį. Ši sąsaja itin ryški A. Vaičiulaičio epistoliniuose tekstuose, kuriuose jis Tėvynę vadina antrąja motina:

Nežinau, kaip Tau, bet man nūn tauta yra visai kas kita, nei prieš metus. Kai ją bolševikai sugniuždė, aš mačiau ją kaip gyvą žmogų, kuris parbloktas ir mindžiojamas. Aš mačiau kaip motiną – taurią, nekaltą, sumindžiotą ir silpną. Aš jos gailėjausi tą birželio mėnesį, kaip savo amžiuį jokio žmogaus nesu gailėjęsis, – brolių, seserų, kurie mirė. Gal tik kada buvau dar mažas, per aną karą, kada išgirdau, kad jau negrįš su Tėvu nuo vokiečių pabėgusi sesuo Uršulė, – ji mirė Jiezne, – gal tik tada taip numirėliškai, taip beviltiškai raudojau ir kenčiau. Tą savo kraštą, savo tėvynę regėjau parbloktą, kaip regi kada nors vieškelyje kritusią moteriškę – ir mindo, mindo ją barbaro pėda. Jonai, aš šitą jausmą noriu Tau išaiškinti paprasčiausiais žodžiais – ir kiekvieną žodį čia suprask tiesiogiai. Kai tau sakau tauta – motina, tai aš fiziškai matau ir jaučiu. Tai lyg mano sena mama kentėtų – geroji, didžioji, sena mūsų visų lietuvių mama. Aš neturėjau sunkesnių dienų už anas, kada užsidaręs, parkritęs verkiau savo šalies, motinos. Ir kada Dievui, Romai, Popiežiui rėkia: „Už ką, už ką?“ Kad būčiau galėjęs stoti veidas į veidą prieš Dievą jo auksiniame soste, būčiau šaukęs: „Pasakyk, už ką?“ Būčiau plėšte išplėšęs teisybę. Ir, Jonai, visi šitie žodžiai yra gryna teisybė, – ir prieš nieką nesibijau už juos atsakyti. (Vaičiulaitis 2013: 74, laiškas J. Aisčiui 1941 09 24).

Tiek motina, tiek Tėvynė – simbolinė nuoroda į gimtuosius namus, kuriuose viskas yra patiriama pirmą sykį: augama, mokomasi kalbėti, vaikščioti. A. Vaičiulaitis Tėvyne vaizduoja parblokštą, sužalotą, užspeista į kampa, pavargusią ir iškankintą. Ir kaip patriotą, ir kaip sūnų jį piktina esama situacija, sovietinė priespauda – žlugdanti ir įkalinanti ne tik Tėvyne, bet ir visus jos vaikus. Motina čia svarbesnė už Bažnyčią, Dievą. Dėl jos pamiršami visi principai – svarbus telieka išsaugojimas ir tiesa. Įsiūtis nukreiptas ne tik į tai, kas sukelia žiaurumą, skatina smurtą, bet ir į tai, kas turėtų teikti pasitikėjimą, saugumą, šilumą – tikėjimą. Tikintis žmogus tokiomis aplinkybėmis neišvengiamai susiduria su abejonėmis, ypač jei anksčiau buvo tikėta beribiu Dievo visagališkumu, nuo jo priklausančia taika ir santarve. Stebint itin svarbaus naikinimą, imama abejoti ne tik paties gerumo bei teisybės egzistavimu, bet ir tikėjimo pagrindu – Dievu.

Tėvynė – žmogaus ir gamtos dermė

A. Vaičiulaitis gimė ir augo Didžiųjų Šelvių kaime, esančiame netoli Vilkaviškio geležinkelio stoties, Sūduvos lygumose. Autorius kūryboje pabrėžia prisirišimą prie gimtųjų vietų, mini plačius horizontus, leidžiančius žmogui pasijusti laisvam ir nevaržomam. Gamta autoriaus gyvenime nuo pat mažumės užėmė itin svarbią vietą, turėjo įtakos jo asmenybės formavimuisi, motyvų konotacijai kūryboje. Lietuvos vaizdiniui būdingi gamtos aprašymai išsiskiria spalvų gausa, kvapų aprašymais, garsų apibūdinimais. Vaizdinsy perteikiamas itin sugestyviai – gyvas, kvėpuojantis, pulsuojantis gyvybe, šiluma ir didžia nostalgija:

Už poros metrų kvepia alyvos. Jų žiedai man primena pavasarį tėviškės sode. Ten kasmet pražysdavo du alyvų krūmai ir kvėpėdavo po visą sodą.

Kas žino, kas beliko iš tėviškės, brangių žmonių ir iš visos mūsų krašto ateities... Kada kiti džiaugiasi laisve, mūsų broliai yra kruvino likimo vergai, be šviesos, be užtarimo, be ateities... (Vaičiulaitis 2013: 85, laiškas J. Aisčiui 1945 05 05).

Žmogaus jaunystė dažnai apibūdinama žydėjimo metafora. Žydėjimo semantika artima laimei. Sakoma, kad moteris žydi mylima, o vyras – laimingas. Žydėjimo metafora tampa jungtimi tarp A. Vaičiulaičio jaunystės ir gimtosios šalies gamtos. Laimingiausias autorius – būdamas tėvynėje, gamtoje, artimųjų apsuptyje: „Vakar mačiau – jau žydi klevai. Tėviškėj jie augo prie pat pirkios – ir tai dūgzdavo juose bitinėlis!“ (2013: 200, laiškas J. Aisčiui 1950 04 29). Autoriaus jaunystės ir vaikystės namai vaizduojami apsupty žydinčių klevų. Laikotarpis perteikiamas itin dinamiškai, primena biblinio Edeno harmoniją – kupiną laimės, žydinčią, kvepiančią, augančią, nokinančią vaisius, vešinę vietą. Sakralios žmogaus ir gamtos dermės palytėtos ir šventės. Rašytojui stebint gamtos pasaulį per Joninių šventę, susijungia empirika ir mistika:

Šioji šventė man visados primena kažkokią pilnybę ir mistiką. Tai gal atgarsiai iš mūsų senovės turto, ar gal čia atliepia gamta – vešli, pilna, auganti. Gal ir Tau vaizduojas tokios nuotaikos – ir mėlyni tėviškės šilai, ir Nemuno vilnys, ir savi žmones. (Vaičiulaitis 2013: 238, laiškas J. Aisčiui 1956 06 21).

Net ir sukrikščionintai šventei būdingi senieji pagoniškieji papročiai: šokinėjimas per ugnį, paparčio žiedo ieškojimas, vainikų pynimas, laužų kūrenimas, tikėjimas, kad Joninių naktį įvairios žolės ir gėlės įgyja magiškų ypatybių. Įgijęs mistinių savybių, Lietuvos vaizdiny tampa artimas bibliniam rojui.

Lietuvių pasaulėjautos pagrindai klostėsi žmogui gyvenant namuose, sodyboje, apsuptoje senų medžių, tarsi saugančių protėvių dvasias. Tėvynės-Lietuvos vaizdinį laiškuose atlieka ir itin svarbi A. Vaičiulaičio kūryboje medžio simbolika (plg. Bankauskaitė-Sereikienė 2011: 158–168). Artimas autoriaus ryšys su gamta perteikiamas medžių personifikavimu:

Rytoj anksti rytą išvažiuoju. Šiandien gi išeisiu ir pasakysiu sudie – ir tai jūrai, amžiais ošiančiai, ir žalioms vilnims, ir ruoniams, ir toms pušims. Jos taip kvepia ir tas pilnas sakų kvepėjimas primena anas gražias ir brangias dienas, kada vaikščiodavau Panemunės šile arba iš laivo išlipdavau Kačerginėje.

Aš vis galvoju, kada ten grįšim ir vaikščiosim tarp medžių, kuriuos sveikinsim kaip senus ir gerus bičiulius. (Vaičiulaitis 2013: 158–159, laiškas J. Aisčiui 1948 09 08).

Laiškuose perteikiamas glaudus autoriaus ir kiekvieno medžio, gėlės ar lauko, susijusio su vaikystės prisiminimais, ryšys. Apie medžius kalbama kaip apie kartu augusius draugus. Autoriaus jaunystėje šie medžiai vaizduojami jauni arba ką tik pražydę, o kai kalbama apie nežinia kada įvyksiantį sugrįžimą namo, jie jau tapę senais draugais. Tad medžiai sensta kartu su autoriumi: „Pušys kvepia kaip Panemunės šile. Tarp jų vaikščiodamas, galvoju apie Nemuno krantus ir senų dienų vasaras tenai“ (Vaičiulaitis 2013: 136, laiškas J. Aisčiui 1947 09 12). Būdamas toli nuo gimtinės, nuo vaikystės namų, autorius jaučiasi atskirtas ir nuo jaunatviško džiugesio. Gimtinėje palikti vaikystės prisiminimai, atimtas vaikiškas nerūpestingumas tampa nuoroda į senatvę. Laiškuose žmogus be Tėvynės tampa tarsi pamirštu senu žmogumi, nutolusiu ne tik nuo artimųjų, bet ir nuo savos vaikystės bei jaunystės.

Tėvynė – tauta ir tikėjimas

Pasididžiavimas savo tauta, jos aukštinimas, meilė, jaučiama tautiečiams – pagrindinės priežastys, dėl kurių A. Vaičiulaičio tekstuose susikuria lietuvių tautos simbolis. Būdamas tautos dalimi, rašytojas visiems lietuviams perkelia dalį minčių apie save. Kentėdamas dėl okupacijos – perteikia visos tautos kančią, kaip patriotas – piešia patriotiškos tautos vaizdinį. Didi meilė gimtam kraštui ir jo žmonėms minima kone kiekviename puslapyje. Žodžiai spinduliuoja dešimtis metų nerimstančią tautos drąsą, ryžtą ir meilę Tėvynei:

Aš didžiuojuosi savo tauta. Jos kovos ir kraujas nuplovė ją, padarė taurią, nunešė visus pelėsius ir smulkias politikėles. Jos vardas vėl garbingas, kaip tų senovės barzdotų kariauninkų. Tie vaikai iškovos naują kovą – laisvės ir kultūros. Jie to verti, ir pasaulis tai mato. (Vaičiulaitis 2013: 74, laiškas J. Aisčiui 1941 09 24).

Krikščionys tiki, kad Kristaus kraujas nuplauna bet kokias nuodėmes. Tad lietuvių kančia, mirtys, skausmas žmonėms suteikia ne tik stiprybės, bet ir juos išgano. A. Vaičiulaitis kalba apie žmonių drąsą, veržlumą, nepasidavimą. Akcentuojama, kad jie išgyveno viską, kas žiauriausio gali nutikti žmogui, ir išliko vieningi, nenustojo kovoti už savo ir visos tautos laisvę.

A. Vaičiulaitis laiškuose perteikia kuklumo ir prabangos opoziciją tarp Lietuvos ir ekonomiškai, politiškai stiprių, daug ištaigingos architektūros turinčių užsienio šalių. Svarstoma, kad tikintysis, kurdamas ryšį su Dievu, ieško ramybės, santarvės, malonios erdvės bendrauti, o žmogaus ryšiui su Tėvyne nesvarbios išorinės detalės. Šiame kontekste malda, bendravimas su dievybe tolygūs Tėvynės meilei. Kontaktui svarbesnės patirtos akimirkos, sukurti prisiminimai, prieraišumo jausmas. Žmogui, mylinčiam tėvynę, svarbesni gimti namai, su kuriais sieja daug malonių, jaukių prisiminimų, kuriuose saugu, juntamas tėvų pavyzdys, didžiavimasis tauta. Panašiai teigtina ir minint ryšio su Dievu užmezgimą. Ne prabangūs maldos namai ar paausuoti sakralūs simboliai (kryžius, biblija, altorius) sukuria tikinčiojo kontaktą su dievybe, į kurią sukonzentruotas jo tikėjimas. Daug svarbesni dėmenys yra tėvų pavyzdys, tikėjimas ir didžiavimasis savo tikėjimu, meldžiantis patiriama ramybė. Iš A. Vaičiulaičio laišku J. Aisčiui sužinome, kad šalia tikėjimo ir patriotiškumo rašytojui itin svarbūs yra jausmai Tėvynei:

<...> Tu savo dūšioj arčiau stovi prie Dievo sosto negu aš. Mano dvasia šiuo atžvilgiu esti smarkiai nešiojama ir mėtoma <...> Tu kaip tas Jurgis Baltrušaitis – prieš Dievą gyvą visas suklupti nori. Aš einu tartum nežinodamas per didžiulių paslapčių mišką ir kartais, lyg pažadintas, pakelium akis ir dairausi: taip tada norisi pramušti amžinybės paslapčių kiautą. (Vaičiulaitis 2013: 81, laiškas J. Aisčiui 1942 09 29).

Tėvynė – praradimas

Prarasdamas žmogus visada kažką atranda. Sunkumai ir iššūkiai formuoja stipresnę, brandesnę asmenybę. Tik nuo paties žmogaus priklauso, kaip šie iššūkiai priimami ir išgyvenami. Vieniems tai kelias į šviesesnį rytojū, kitiems – gniuždanti dabarties pabaiga. Patiriant sunkumus, formuojasi žmogaus asmenybė, atrandami tikrieji idealai ir vertybės. Praradimo samprata itin svarbi tiriant tėvynės kaip rojaus vaizdinį. Įprastai šis vaizdinys susiformuoja gerokai anksčiau, nei žmogus jį suvokia. Suvokimas ateina tik po praradimo, kai ilgimasi gerų, gražių dienų, laimės, pilnatvės, jaustos rojuje. Rojus yra bevertis be lyginimo su dabartimi. Asmeninis rojus ir jo vaizdinys žmogaus prisiminimuose dažniausiai yra labai išraiškingas, jausmingas ir kupinas ilgesio. A. Vaičiulaičio tekstuose praradimo motyvas itin ryškus, dažnai lydimas kančios. Itin didelis skausmas ištinka, kai prarandama svarbiausia – šeima ir gimtinė. Kažko netekęs ir negalintis savo skausmu pasidalyti su šeima ir draugais, žmogus kenčia dar labiau:

Didžiausia mano laimė būtų, jei galėčiau šiandien pamatyti dešimtmetę sesers dukrelę Ijoliūtę, ar mamą. Kas pasakys, kur šiandien jos? Ir kur kiti, kuriems norėjai gero padaryti, senose dienose pa-

dėti, – ir gaila, be galo gaila, kad esi kažkur nuo jų nublokštas. Jei tik būtų galima, nė nemirktelėjęs grįžčiau pas juos, – į tą pačią kaiminę, į tą pačią dalį. Ir čia atvažiuavau tik dėl to, kad buvau įsakytas, kad mano artimiausieji liepė akyse nesirodyti. Kur tie artimiausieji, su kuriais visa ateitis buvo aiški? (Vaičiulaitis 2013: 74, laiškas J. Aisčiui 1941 09 24).

Sesers mergaitę autorius laiškuose mini ne kartą. Jam itin gaila, kad nebegali stebėti, kaip ji užauga ir tampa jauna moterimi, jam skaudu ir dėl Lietuvos, kurioje jai tenka augti. Autorius linki mergaitei gyventi laisvoje Lietuvoje, kurioje ji galėtų mokytis tikrosios savo tautos istorijos, domėtis lietuviška kultūra. Labiausiai iš visų rašytojas nori dar kartą išsvysti motiną, kuri jį augino, mylėjo, išmokė pasaulio pažinimo bei meilės Tėvynei, ir sesers mergaitę, mažiausią ir trapiusią jo šeimos atstovę, galimai primenančią jam jauniausią sesę, mirusią per karą. Netektys, ypač artimiausiųjų, yra saviti lūžio momentai, krizės ir didžiulis psichologinis krūvis, kurį nelengva numalšinti:

Aš jos gailėjausi tą birželio mėnesį, kaip savo amžių jokio žmogaus nesu gailėjęsis, – brolių, seserų, kurie mirė. Gal tik kada buvau dar mažas, per aną karą, kada išgirdau, kad jau negrįš su Tėvu nuo vokiečių pabėgusi sesuo Uršulė, – ji mirė Jiezne, – gal tik tada taip numirėliškai, taip beviltiškai raudojau ir kenčiau. (Vaičiulaitis 2013: 74, laiškas J. Aisčiui 1941 09 24).

Aš, nors kitiems atrodau atitolęs, bet žmonių giminę myliu, ir kažin ar daug kas taip mylės kai kuriuos brangius asmenis, nuo kurių aš be gando, be mažiausio žodžio jau tiek metų atskirtas. Jei aš galėčiau verkti savo gyslų krauju, tai ir taip neapraudočiau ir neapsakyčiau, kaip jie man brangūs, – ir aš galiu šaukti kaip paskutinis pamišėlis: kurčias tai šauksmas – niekas, o niekas neatsiliepia. O man labiausiai gaila mano mažytės seselės... Dar beveik kūdikį ją palikau ir svajojau apie jos gražesnę gyvenimą... (Vaičiulaitis 2013: 92, laiškas J. Aisčiui 1945 11 05).

Kiekvieną netektį A. Vaičiulaitis aprašo kaip neišvengiamą reiškinį. Jis itin kenčia dėl gimtos žemės, savos tautos. Laiškuose ši praradimo tema plėtojama kaip atskira istorija. Pirmiausia autorius aprašo Vilniaus praradimą, vėliau namų ir galiausiai – artimųjų. Paskutinis motyvas aptinkamas 1979 m. laiške B. Brazdžioniui – pasakojama apie viską, kas buvo prarasta, ir išliko: visų pirma prarandama labai svarbi Lietuvos ir lietuvių tautos dalis, vėliau Tėvynė, tremiami draugai bei pažįstami, žudomi nekalti piliečiai. Atsiskleidžia asmeninė, kolektyvinė ir istorinė katastrofa, liudijama tautos kultūrinė trauma, perteikiamas tautos tapatumo pažeidimas (plg. Alexander et al. 2004: 10).

Tėvynė – laisvė ir sugrįžimas

Kūryboje nesuvaržytą sielą, galėjimą ištrūkti, keliauti ten, kur geidžia širdis, net dieviškumą, transcendentinį kilimą į dangų dažniausiai simbolizuoja paukštis. Jis išreiškia poreikį „pakelti sparnus“ ir pabėgti, tačiau gali reikšti ir norą sugrįžti. Išstremti, namo sugrįžti negalintys žmonės pavydi sparnuočiams galėjimo kirsti šalių sienas, bet kada grįžti ir išskristi. Iš Biblinio rojaus vaizdinio susikūrimo laikų žinomas transcendentinis

pasaulio ir paukščių simbolių ryšys, susijęs su paukščių galimybe pakilti į dangų: „Žmogus, palikęs savo vietą, yra kaip paukštis, išskridęs iš lizdo.“ (Pat 27:8). Paukščiai – vienas rojaus simbolių, perteikiančių vietos grožį, išskirtinumą, susiję su pasaulio sukūrimo metafora ir dieviška išmintimi.

A. Vaičiulaičio kūryboje paukščiai simbolizuoja grįžimą į rojų. Jie tampa universaliu simboliu, reiškiančiu nesuvaržomą galią, nerūpestingumą, būtojo ir esamo jungtimi. Krikščionybei tai – dangus ir žemė, rašytojui – namai ir likęs pasaulis. Laiškuose paukščiai simbolizuoja erdvės ir laiko jungtį – tarp skirtingų laikotarpių ir vietų, tarp išvykimo ir sugrįžimo:

Kada aš taip sėdėjau, atlėkė mano tėviškės ilgesys – toks tikras, rudeninis. Iš šiaurės marių pulkais atskrido laukinių žąsų virtinė. Lietuvoj mane visada apimdavo ilgesys ir kažin koks giedrus gailestis, kai žydria padange sugirksėdavo jų virtinė ir traukdavo kažkur į pietus, palikdamos mane vieną, mažą ir neramų.

Taip jos lėkdavo tėviškės laukais, kaklus ištiesusios – kažkur į tolimą žemę, nežinomą kraštą. Tai ir dabar jos parskrido, ir savo plasnojimu jos taip graudžiai traukė į savo žemę ir į tą pievą, iš kurios aš stebėjau ilgesingą jų kelionę ir tuos neraminančius šauksmus ten padangėj... (Vaičiulaitis 2013: 282, laiškas B. Brazdžioniui, 1948 10 06).

A. Vaičiulaitis, daug metų kentėjęs, kad negalėjo grįžti namo į Lietuvą, savo sielą įsivaizduoja įsikūnijusią į paukštį, grįžtantį namo. Dvasinės ramybės ir prarastojo rojaus siekį simbolizuoja žuvėdra. Šis paukštis laisvas, tačiau kartu ir susijęs su jūra, kaip ir žmonės – būdami toli nuo okupuotos Tėvynės, yra laisvi, tačiau jiems laisvė apkarsta dėl namų ilgesio. Rašydamas apie Lietuvą, laiškuose autorius sukuria tėvynės kaip lizdo metaforą. Lietuva – namai, į kuriuos kviečia instinktai, panašūs į namo sugrįžtančių paukščių: „<...> jokiam krašte nepritapsiu ir būsiu svetimas. Gražu šen ir ten keliauti ramiais laikais. Žinaiš vėl į savo lizdą parskrisi. O dabar...“ (Vaičiulaitis 2013: 74, laiškas J. Aisčiui, 1941 09 24). Saugumo jausmą žmogui visad suteikia žinojimas, kad jis turi kur sugrįžti. Gyvenimas gimtinėje statomas nuo pat jo pradžios, iš mažiausių detalių. Lizdai kuriami kaip saugi vieta šeimai: „Tikrai mes sukamės apie savo tėviškes, kaip anie paukščiai, išbaidyti iš lizdo, – ir nėra kitų namų.“ (Ten pat: 657, laiškas J. Švabaitei-Gylienei, 1975 gruodis). Lietuvių tikėta, kad jei prie namų paukščiai suka lizdus, vadinasi, tuose namuose gyvenantys žmonės – laimingi. Tad lizdas – gimtosios šalies, Tėvynės, namų saugumo, ramybės simbolis. Prisiminimai, laimingų dienų atgarsiai ir žinojimas, jog tobula vieta gyvenime egzistavo, suteikia A. Vaičiulaičiui vilties, kad ji gali būti sukurta ir vėl. Galiausiai ateina kiekvieno praradimų laikotarpio pabaiga ir prasideda atstatymo laikotarpis:

Taigi, ėmiau ir be didesnių apdūmėjimų prisirašiau su Danute ekskursijon, kuri iš Baltimorės gegužės 30 skrido į Lietuvą. Mano tikslas buvo aplankyti mūsų tėvynę, pamatyti tėviškę, kur gyvena dvi seserys ir nueiti į kapines, kur ilsis mamytė ir tėvelis. Taip pat dar šaukė į save Vilniaus bokštai, Kaunas ir Trakai. Nors laiko buvo nedaug – nepilnos 5 dienos – visur ten buvau. Į tėviškę išleido (su palydom) be jokio vargo. <...> Tas kaimas gal ir buvo vienas iš

nepaprasčiausių išpūdžių: ten stovi tik mūsų namai (pirkia, klėtis, tvartas – kluonas sudegęs). O visa kita, kiek akys neša, tėra laukas – ūkiai nugriauti, sodai iškirsti. Toli pagiryje matyti nauja kolūkio sodyba. Arčiau prie Vilniaus buvo matyti daugiau išlikusių ūkių – atrodė kaip anomis dienomis. Tiek Vilniuj, tiek ir tėviškėj susirinko visa giminė – seserys, brolis, jų vaikai, žentai ir kiti. Tėviškėj išlikęs ir senasis ažuolas. Jis dabar užregistruotas – ir negalima kirsti. (Vaičiulaitis 2013: 344, laiškas B. Brazdžioniui 1979 08 15).

Taigi tėvynės vaizdinys galiausiai sugražinamas – atkuriamas iš išlikusių detalių ir epizodų. Autorius yra laimingas žinodamas, kad didelė jo šeimos dalis – saugi ir vis dar yra kartu.

Apibendrinimas

A. Vaičiulaičio tėvynės-rojaus vaizdinys laiškuose – itin nostalgiškas, persmelktas romantizmo ir jausmingumo. Tai kūrybiškai išplėtotas būties ir kūrybos, meilės ir sakralumo kosmas, susijęs su tam tikromis Senojo Testamento Pradžios knygoje aprašomo rojaus ypatybėmis – vidine asmens harmonija, žmogaus derme su gamta, taip pat su vaikystės ir šeimos šventumo bei patriotiniais idealais, namų archetipu, tikėjimu, prarasties bei sugrįžimo motyvais. Pati ryškiausia nuoroda į rojų laiškuose – sumitinta žmogaus ir gamtos ryšio erdvė (medžio, paukščio simbolika). Šiame konstrukte nedalyvauja įprastiniai Biblijos pasaulio, rojaus elementai – nuodėmė, išvarymas, blogis, prigimtinė kaltė.

Žvelgiant plačiau, gali susidaryti išpūdis, kad A. Vaičiulaičio tėvynės vaizdinys savo konotacija artimas daugumos išeivių Lietuvos matymui, tačiau svarstyтина, kad šis rašytojo konstruktas vis dėlto neįgauna klišinių utopinio prarastojo rojaus ypatybių, nes korespondencijoje neminama vaikystėje patirta kančia, skriauda ar vargai, kurie įprastai eliminuojami kuriantis minėtam vaizdiniui (plg. Mačianskaitė 2009: 52). Vaikystė laiškuose siejama tik su maloniais prisiminimais.

Tėvynės-rojaus pradimas laiškuose taip pat susijęs su istoriniais ir socialiniais kaktaklizmais, aptikta ir kultūrinės traumos liudijimo epizodų, atskleidžiančių visuomenės identiteto krizę. Traumuojantys veiksniai (Antrasis pasaulinis karas, apsisprendimas palikti šalį ir pasitraukimas, sovietinės represijos Lietuvoje, išikūrimas ir gyvenimas emigracijoje) paveikė rašytoją, tačiau nesuniveliavo jo humanistinių vertybių. Tėvynės vaizdinys, išreikštas prarastojo rojaus simbolika, laiškuose itin dažnai perteikiamas su pykčiu sovietams, bejėgiškumu prieš nenugalimas aplinkybes, liūdesiu ir nerimu dėl artimųjų, dėl visuomenės ateities.

Literatūra

Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., Sztompka, P., 2004. *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1086/432402>.

Antanas Vaičiulaitis. Archyvai 2006. Sud. V. Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus.

Bankauskaitė-Sereikienė, G., 2011. Medžio simbolika Antano Vaičiulaičio novelėse. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 13, 158–168. Prieiga: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:6163734/> [Žr. 2019 05 14].

Bankauskaitė-Sereikienė, G., Statkevičiūtė, K., 2015. Šatrijos Raganos egodokumentų sąsajos: laišakai ir atsiminimai. *Acta litteraria comparativa*, 7, 184–199. Prieiga: <http://www.alc.leu.lt/index.php/alc/article/view/14/14> [Žr. 2019 05 14]. <https://doi.org/10.15823/alc.2014.14>.

Berenis, V., 2013. Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos. In: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 13–26.

Čiužauskaitė, I., 2015. Rūpesčiai dėl literatūros Antano Vaičiulaičio laiškuose Alfonsui Nykai-Niliūnui. *Acta litteraria comparativa*, 7, 120–129. Prieiga: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/61543/1/ISSN2351-7387_2015_N_7.PG_120-129.pdf [Žr. 2019 05 15]. <https://doi.org/10.15823/alc.2014.09>.

Daujotytė, V., Šliogeris, A., 1992. *Gairės: Apie tėviškę*. Kaunas: Šviesa.

Heidegeris, M., 1989. Meno kūrinio prigimtis. In: *Grožio kontūrai*. Vilnius: Mintis, 208–255.

Klišienė, N., 2013. „Buvai žmogus kaip kiti – ir tiek...“ In: Vaičiulaitis, A., 2015. *Laiškai. Rinktinė*. Parengė I. Čiužauskaitė, E. Juknytė, N. Klišienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 5–15.

Klišienė, N., 2016. Intymumas Antano Vaičiulaičio laiškuose žmonai Joanai Abramikaitei. *Teksto slėpiniai*, 18, 20–37. Prieiga: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:20272090/index.html> [Žr. 2019 05 14]. https://doi.org/10.1163/9789401207690_022.

Mačianskaitė, L., 2009. Prarastojo rojaus mitas Antano Škėmos apysakoje „Saulėtos dienos“. *Žmogus ir žodis*, II, 51–59. Prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367167887120/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žr. 2019 05 17].

Montandon, A., 2015. À qui écrit-on quand on écrit une lettre? / Kam iš tiesų skiriamas rašomas laiškas? *Acta litteraria comparativa*, 7, 11–25. Prieiga: <http://alc.leu.lt/index.php/alc/article/view/1/1> [Žr. 2019 05 15]. <https://doi.org/10.15823/alc.2015.01>.

Paplauskienė, V., 2015. Tai, kas įgijo amžinybės vertę. In: Vaičiulaitis, A., 2015. *Italijos vaizdai*. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 91–148.

Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas 1999. Vilnius: Katalikų pasaulis.

Vaičiulaitis, A., 2013. *Laiškai. Rinktinė*. Parengė I. Čiužauskaitė, E. Juknytė, N. Klišienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Vaičiulaitis, A., 1936. Senojoje Gedimino sostinėje – Vilniuje. *Jaunoji Lietuva*, 3, 174–180.

Vaičiulaitis, A., 1942. Grįžimas į tėvų žemę. *Garsas*, gegužės 20.

Vaičiulaitis, A., 1942. Šioji Amerika kare. *Studentų žodis*, 1, 1–3.

Vaičiulaitis, A., 2014. *Nuo Strakūzų lig Šiaurės elnio*. Vilnius: Bonus Animus.

Vaičiulaitis, A., 2015. *Italijos vaizdai*. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus.